

Το κρύσταλλο του ολικού γεγονότος:¹ Η εμμενής μετουσίωση της μνήμης στον Walter Benjamin

Μόνον αυτό που πονά ασταμάτητα

Μένει στη μνήμη

Nietzsche, Zur Genealogie der Moral

Όλη η δύναμη της εσωτερικευμένης ύπαρξης πηγάζει από τη μνήμη.

Benjamin, Goethes Wahlverwandtschaften

I. Αισθητική και πολιτική: ζητήματα πρόσληψης και εναλωτότητας

Με δεδομένη την όψιμη υποδοχή του έργου του Γερμανο-εβραίου στοχαστή Walter Benjamin και στη χώρα μας, έπειτα από μια τουλάχιστον εικοσαετία αθρόας παραγωγής κειμένων για το έργο του στον αγγλοσαξονικό χώρο, καθίσταται αναγκαία η διασαφήνιση πτυχών της πολυσχιδούς σκέψης του που τέμνονται με τη διεθνή, αλλά και εγχώρια, πραγματικότητα της γενικευμένης πολιτικής και κοινωνικής κρίσης. Πόσο μάλλον που το έργο του έχει αποτελέσει εξέχον πεδίο πρόσληψης και οικειοποίησης από ένα είδος μετανεωτερικής –ακαδημαϊκής κυρίως– αντίληψης που αποσκοπεί ενίοτε στην πολιτική του απονεύρωση.² Θα μπορούσε να αντιτείνει κανείς εδώ ότι το ίδιο το έργο προσκαλεί σε αναγνώσεις που καταστατικά αποστασιοποιούνται από την έννοια της πολιτικής δέσμευσης με τις παγιωμένες παραδηλώσεις της πολιτικής θεωρίας και πρακτικής. Κι αυτό γιατί το έργο του Walter Benjamin αποτελεί αμάλγαμα –ετερόκλιτων για κάποιους– στοιχείων από τη θεωρία του πρώιμου γερμανικού ρομαντισμού της σχολής της Ιένης, της μαρξιστικής πολιτικής θεωρίας και ενός ιδιότυπου ιουδαϊκού μεσσιανισμού. Κοινό παρονομαστή αποτελεί η αδιάλειπτη επεξεργασία μιας μετα-καντιανής θεωρίας της εμπειρίας και μιας [αντι-] αισθητικής θεωρίας για τα πολιτισμικά προϊόντα με γνώμονα, πάντοτε, τις ιστορικές και τεχνικές συνθήκες γένεσης, πρόσληψης και χρήσης τους. Αυτό που επιλέγουν να παραβλέπουν και να συσκοτίζουν οι αναγνώσεις αυτές είναι η επίμο-

* Ο Δημ. Ευστρατίου είναι Διδάκτωρ Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Warwick.

νη συνιστώσα του πολιτικού και ηθικού υπαγορεύματος που διατρέχει και συνέχει το έργο του Benjamin στο μεγαλύτερο μέρος του αποκτώντας χαρακτηριστικά επιταγής στα τελευταία χρόνια της ζωής του την κρίσιμη δεκαετία του '30. Κομβικά σημεία αυτού του υπαγορεύματος αποτελούν η ενασχόλησή του με τον εμβληματικό ποιητή και θεωρητικό της τέχνης της νεωτερικότητας Charles Baudelaire και η ατελείωτη εργασία του *Passagen-Werk* με επίκεντρο τις εμπορικές στοές του Παρισιού και κύριο θεματικό αχμό τη δυνατότητα μετασσίωσης των εγγενών δυνάμεων της *modernité*. Το αμάλγαμα, λοιπόν, δεν είναι συνονθύλευμα ατάκτως ερριμμένων στοιχείων που προσφέρονται για εκλεκτικιστικές αναγνώσεις, αλλά σύνθεση με πολιτικά εκρηκτικό περιεχόμενο που αναγκάζει σε κριτική επαναδιαπραγμάτευση των αξιακών όρων με τους οποίους αντιλαμβανόμαστε την κοινωνική και ιστορική πραγματικότητα και τη θέση μας ως πολιτών μέσα σε αυτές.

Το ζήτημα της μεταμοντέρνας πρόσληψης του Benjamin είναι κεφαλαιώδους σημασίας.³ Εάν η μετανεωτερική -κυρίως- πανεπιστημιακή πρόσληψη καταφέρει να αμβλύνει πολιτικά και επιστημολογικά το έργο του κατεξοχήν ακέραιου στοχαστή-διανοούμενου του πρώτου ημίσεως του εικοστού αιώνα, τότε τίθεται σε διακύβευση το ίδιο το πρόταγμα της κριτικής θεωρίας, τουλάχιστον στα θεσμικώς εντεταλμένα ακαδημαϊκά και εκδοτικά πλαίσια λειτουργίας της. Το θέμα αυτό ξεπερνά τη στόχευση και τα όρια του ανά χείρας δοκιμίου, ωστόσο τίθεται εδώ επιτακτικά διότι οι προϋποθέσεις πρόσληψης του οποιουδήποτε έργου καθορίζουν το χαρακτήρα της *μετα-ζωής* του [*Fortleben*], όπως έλεγε ο ίδιος ο Benjamin, και αποτελούν οργανικό μέρος της *μετα-ιστορίας* του. Αποτελεί προσβλητικό παράδοξο, το ότι η –συμβολική– ακαδημαϊκή αποκατάσταση (μέσω του οξυμμένου ενδιαφέροντος της αγγλόφωνης κυρίως ακαδημαϊκής κοινότητας, και δη κάποιων κύκλων σε κορυφαία πανεπιστήμια των ΗΠΑ) ενός στοχαστή που έμεινε εκτός πανεπιστημιακής κοινότητας εφόσον αναγκάστηκε να αποσύρει την *Habilitationschrift* του από το πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης το 1925, συνεπάγεται την οικειοποίηση του έργου του με όρους άνευρης πολιτικής ορθότητας και πολιτιστικής ενταξίας.⁴

Η ευαλωτότητα του έργου του Benjamin απέναντι σε ποικίλους μηχανισμούς πρόσληψης αποτελεί την άλλη όψη της δύναμής του, δηλαδή του ολιστικού και πολυσχιδούς χαρακτήρα του. Συνδύασε τη λογοτεχνική κριτική και θεωρία με τη φιλοσοφία της ιστορίας και την πολιτισμική θεωρία, και τα εργαλεία της μαρξιστικής πολιτικής θεώρησης με μια ιδιότυπη *πολιτική-μεσσιανική θεολογία*, συμπεριλαμβάνοντας ταυτόχρονα μια κοινωνιολογία των τεχνολογικών μέσων αναπαραγωγής και μέρος της ψυχαναλυτικής θεωρίας. Στόχο του απετέλεσε η ριζική μεταστοιχείωση των θεμελιακών αισθητικών και κοινωνικών όρων παραγωγής και πρόσληψης. Με αυτές τις ιδιότητες, δεν μπορεί παρά να αντιμετωπίζεται σαν ριζικά επίκαιρος προάγγελος κατοπινών, τωρινών δηλαδή, εξελίξεων στο χώρο της κοινωνικής, πολιτικής, φιλοσοφικής και λογοτεχνικής θεωρίας και πρακτικής. Το έργο αυτό, όμως, παρήχθη και δοκιμάστηκε στη δημόσια σφαίρα σε ιστορικές συν-

θήκες εξαιρετικής διακύβευσης της ίδιας της επιβίωσης ολόκληρων κοινωνιών, και έφτασε να κοστίσει στο τέλος την ίδια τη ζωή του δημιουργού του. Αντιτάχθηκε σε ποικίλες πολιτικές και αισθητικές εκφάνσεις ενός δομικά ριζωμένου φασισμού τις απολήξεις και μεταλλάξεις του οποίου καλούμεθα να αντιμετωπίσουμε και σήμερα. Το παρόν δεν μας φέρνει αντιμέτωπους, βεβαίως, με τον συμπαντικό παροξυσμό ενός ναζιστικού καθεστώτος. Εντούτοις, χαρακτηρίζεται από ιστορική αμνησία, από τη *θρησκευτική* πρωτοκαθεδρία του οικονομικού παράγοντα, την υπαγωγή της κοινωνίας της ίδιας σε θλιβερό υποσύνολο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, και τη μετάλλαξη της πολιτικής κοινωνίας σε ένα εργαλειοποιημένο πεδίο διαχείρισης και πειθαναγκασμού. Το έργο του Benjamin, επομένως, με όλες τις εσωτερικές του αντιφάσεις και τη συνύπαρξη σε αυτό στοιχείων και παραδόσεων που φαίνονται καταρχήν αντιθετικά ή και αμοιβαία αποκλεισίμα, θα πρέπει να προσεγγισθεί υπό τη συνθήκη της πρωθύστερης αναγνώρισης του πολιτικού χαρακτήρα του και να κριθεί με όρους διαρκούς παρέμβασης στα αισθητικά, φιλοσοφικά και πολιτικά δρώμενα της εποχής του και της εποχής μας. Αυτό εξάλλου είναι και το νόημα της επικαιρότητάς του και της απαίτησής του για την αναγνώριση των αγώνων και των ανεκπλήρωτων υποσχέσεων του παρελθόντος που επιζούν μέσα στις συγκρούσεις του παρόντος στην εξέχουσα, όσο και εύθραυστη, στιγμή της *αναγνώρισης* –σαν *διαλεκτική εικόνα*– του παρελθόντος ως παρόντος στο κρίσιμο *Τώρα* [*Jetztzeit*]: «Η διαλεκτική εικόνα είναι μια εικόνα που αναδύεται ξαφνικά, σαν έκλαμψη. Αυτό που συνέβη στο παρελθόν πρέπει να το αδράξει κανείς γρήγορα – σαν μια λάμψη που λάμπει στο τώρα της αναγνωρισιμότητάς της. Η σωτηρία [*Rettung*] που επιτυγχάνεται με αυτά τα μέσα –και μόνον με αυτά– μπορεί να λειτουργήσει μόνο στο όνομα αυτού που την επόμενη στιγμή θα έχει χαθεί για πάντα».⁵

Η ευαλωτότητα της πρόσληψης του –παρελθόντος, ιστορικού– συμβάντος αφορά, επομένως, και το ίδιο το έργο του Benjamin. Ο ίδιος είχε απόλυτη συνείδηση του πόσο εύκολα μπορεί ένα έργο να αποτελέσει αντικείμενο διαστρεβλωτικής οικειοποίησης και ενθυλάκωσε εμπρόθετα στο δικό του εννοιακές κατηγορίες αντίστασης απέναντι σε τέτοιου είδους προσλήψεις. Γράφει χαρακτηριστικά στο θεμελιώδους σημασίας *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit (Dritte fassung – 1939)* [*The Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility (Third Version – 1939)*]: «Σε αυτό που ακολουθεί, οι έννοιες που εισάγονται στη θεωρία της τέχνης διαφέρουν από τις έννοιες του συρμού κατά το ότι είναι εντελώς άχρηστες για τους σκοπούς του φασισμού. Από την άλλη μεριά, είναι χρήσιμες για τη διατύπωση των επαναστατικών αιτημάτων στην πολιτική της τέχνης [*Kunstpölitik*].»⁶

Μπορεί να αντιτείνει κανείς ότι οι πολιτικά εξευγενισμένες αναγνώσεις του έργου του Benjamin που τεχνηέντως αποφεύγουν να αναμετρηθούν με τις ριζοσπαστικές πολιτικές διαστάσεις των κειμένων του δεν αποποιούνται ολοκληρωτικά την πολιτική διάσταση και, σίγουρα, δεν αποτελούν απαραίτητα εκδηλώσεις μιας

φασίζουσας λογικής ή πρακτικής. Το αντίθετο μάλιστα, προέρχονται από κύκλους που συνήθως αυτοπροσδιορίζονται με όρους προοδευτικότητας ή ακόμη και μιας τοποθέτησης στα αριστερά του πολιτικού φάσματος. Η απάντηση εδώ είναι ότι η ιδιότυπη αυτή *εικονική πολιτικοποίηση*⁷ καταλήγει να παρουσιάζει τυπικά χαρακτηριστικά της εγγελιανής *κακής συνείδησης*. Η διάτρηση της δημόσιας σφαίρας από την *κυβερνητική-μιντιακή* πραγματικότητα αποτελεί σύμπτωμα κοινωνικού εκφασισμού. Επιπρόσθετα, η παρούσα προσομοιωμένη -κατ' επίφαση δημοκρατική- τάξη του πραγματικού δεν αποτελεί παρά έκφραση της *αισθητικοποίησης της πολιτικής πραγματικότητας* κατά τρόπο που διαρρηγνύει κάθε έννοια συλλογικής, πολιτικής διαπραγμάτευσης των όρων ζωής των πολιτών. Υπ' αυτήν την έννοια, η κυβερνοαισθητική επαναμάγευση του κόσμου συντείνει στην ευρύτερη υπνωτική αισθητικοποίηση της κοινωνικής πραγματικότητας. Το να αναλύσεται κανείς σε ποικίλες σημειωτικού τύπου εκδραματίσεις των όρων αυτής της κατάστασης δεν συνιστά, βεβαίως, πράξη πολιτικής/κοινωνικής ευθύνης αλλά περίτεχνη, και καθ' όλα ακίνδυνη, ανακύκλωση της προϊούσης κοινωνικής αποξένωσης και πραγματοποίησης [*reification*] του ανθρώπινου παράγοντα.⁸ Με τα λόγια του Benjamin: «Η αυτο-αποξένωση της ανθρωπότητας έχει φτάσει σε τέτοιο βαθμό που βιώνει την ίδια της την εκμηδένιση ως αισθητική ευχαρίστηση».⁹

II. Η ατροφία της εμπειρίας και το υπαγόρευμα της μνήμης

Η γλώσσα μάς δείχνει ξεκάθαρα ότι η μνήμη δεν είναι απλά ένα εργαλείο για την εξερεύνηση του παρελθόντος, αλλά το θέατρο του παρελθόντος. Είναι το μέσον της παρελθοντικής εμπειρίας με τον ίδιο τρόπο που το χόμα είναι το μέσον μέσα στο οποίο κείτονται θαμμένες νεκρές πολιτείες.

Benjamin, *A Berlin Chronicle*

Ο Benjamin διατήρησε στο μεγαλύτερο μέρος του βιολογικού και διανοητικού του βίου μια ιδιαίτερη, *αγωνική* σχέση με τον Baudelaire. Από την εποχή των μεταφράσεων των ποιημάτων της συλλογής *Les Fleurs du mal* που οδήγησαν στο δοκίμιο *Die Aufgabe des Übersetzers* [The Task of the Translator – (1921)] μέχρι τα κεφαλαιώδους σημασίας δοκίμια του της δεκαετίας του 1930 *Das Paris des Second Empire bei Baudelaire*, *Über einige Motive bei Baudelaire* και *ZentralPark*,¹⁰ ο Benjamin επεξεργάζεται αέναα όχι μόνον τα ποιητικά και θεωρητικά κείμενα του ποιητή, αλλά και την υποβόσκουσα θεωρία της εμπειρίας και της νεωτερικότητας που συνέχει το έργο του. Τόσο ο Baudelaire όσο και ο Benjamin αρθρώνουν μια εμμενή κριτική της νεωτερικότητας με την έννοια της καταρχήν αποδοχής των βασικών στοιχείων της *modernité*, του μητροπολιτικού άστεως και των νέων εμπειρικών δυνατοτήτων που ενυπάρχουν σε αυτό με τις δομικές αλλαγές στην αστική αρχιτεκτονική και την ευρύτερη αισθητική επαναδιαμόρφωση των όρων συμβίωσης.

Ιδιαίτερο ρόλο αναγνωρίζουν στην καταλυτική παρουσία του πλήθους και την συνακόλουθη αναδιάταξη των κοινωνικών δυνάμεων κατά τρόπον ώστε να τίθεται για πρώτη φορά στην ιστορία οι πολιτικές συνθήκες της πλήρους ανατροπής των κοινωνικών δεδομένων. Ταυτόχρονα, ο Benjamin συμεριζεται σε κάποιο βαθμό την αμφιθυμία του ποιητή απέναντι στο νέο τεχνολογικό μόρφωμα και τη διάκλειση της οργανικής εμπειρίας που επιφέρει η επιθετική νεωτερικότητα του 19ου αιώνα όπως μορφοποιείται εμβληματικά στην –τότε– μητρόπολη της Ευρώπης, το Παρίσι. Η εμμονετική προσήλωσή του στο Γάλλο ποιητή τη δεκαετία του '30 επηρεάζει σημαντικά την αντίληψή του για τον ηθικό και πολιτικό χαρακτήρα της μνήμης και τις δυνατότητές της με δεδομένη την ατροφία της εμπειρίας που συνεπάγεται η κοινωνική οργάνωση στη βάση της οικονομίας της αγοράς.

Η αρχιτεκτονική της εμπειρίας όπως διαμορφώθηκε βαθμηδόν στο έργο του Benjamin ορίζεται από το δίπολο της συλλογικά επαληθεύσιμης και αρθρωμένης στο πλαίσιο του συλλογικού φαντασιακού *Erfahrung* [οργανική εμπειρία στη σύζευξη του ατομικού με το συλλογικό] και της βιωματικά ενδεούς, ατομικής, σολιψιστικής *Erlebnis* [εμπειρία αποκομμένη από το συλλογικό βίωμα, που αναδύεται χωρίς μέσωση από τη συλλογική εμπειρία]. Με τα λόγια του Benjamin στο “On Some Motifs in Baudelaire”:

Όπου υπάρχει εμπειρία [Erfahrung] με την ανστηρή έννοια του όρου, τα περιεχόμενα του ατομικού παρελθόντος συνδυάζονται με υλικό από το συλλογικό παρελθόν. Τα τελετουργικά με τις [οργανωμένες] τελετές τους, οι λαϊκές γιορτές (που κατά πάσα πιθανότητα δεν απαντώνται πουθενά στο έργο του Proust) έδεναν σαν ένα αμάλγαμα αυτά τα δύο στοιχεία της μνήμης [ΔΕ: της εμπρόθετης και της απρόθετης μνήμης, της mémoire involontaire] ξανά και ξανά. Προκαλούσαν αναμνήσεις σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές και παρέμεναν εργαλεία μνήμης για μια ολόκληρη ζωή. Με αυτόν τον τρόπο, η εμπρόθετη και απρόθετη μνήμη παύουν να αποκλείουν η μία την άλλη.¹¹

Η συνακόλουθη μενγαμιμική τοπογραφία της μνήμης που συμπληρώνει το σχήμα των εμπειριακών δυνατοτήτων είναι αυτή που ορίζεται από το βασικό δίπολο εμπρόθετη-απρόθετη μνήμη [*mémoire volontaire – memoire involontaire*] με τη δεύτερη να παρουσιάζει αυξημένες δυνατότητες εγγραφής βιωματικών ιχνών και κατακράτησης του πυρήνα της εμπειρίας. Η καταστροφή της συλλογικής εμπειρίας στο νεωτερικό άστυ, η έκπτωση της συλλογικής *Erfahrung* σε ατομική *Erlebnis*, δεν αφήνει πολλά περιθώρια για τη διατήρηση εκείνης της μνήμης που θα επέτρεπε τη διάθλαση της συλλογικής εμπειρίας μέσα στο προσωπικό βίωμα και την οργανική ανάμνησή του. Στην καλύτερη περίπτωση, η υποχώρηση της μνημονικής ικανότητας αφήνει κάποια περιθώρια στην *memoire involontaire*, η οποία, όμως, δεν εγγυάται την ανέρανη αναβίωση της εμπειρίας εφόσον λειτουργεί με βάση την *τυχαιότητα* της ανακλητικής διαδικασίας και δεν εμπεριέχει το στοιχείο της μαρ-

τυρίας από τη στιγμή που έχει αποκλεισθεί από αυτήν το συλλογικό-κοινωνικό στοιχείο.

Διαγράφεται, επομένως, το αδιέξοδο στο οποίο έχει περιπέσει το νεωτερικό υποκείμενο, και το οποίο ορίζεται στο κείμενο του Benjamin με ευθεία αναφορά στη φροϋδική θεωρία: «Σύμφωνα με την άποψη του Freud: η συνείδηση αυτή καθεαυτή δεν λαμβάνει μνημονικά ίχνη». ¹² Μόνον *ασυνείδητα* μπορούν να γίνουν βαθιές μνημονικές εγγραφές, οι οποίες συμβάλλουν στη λειτουργία ενός ιδιαίτερα εύθραυστου μηχανισμού επανάκτησης του πυρήνα του βιωματικού συμβάντος λειτουργώντας, ταυτόχρονα, ως δείκτες της ένδειας της εμπειριακής ικανότητας. «Με όρους του Proust, μόνον αυτό που δεν έχει βιωθεί ξεκάθαρα και συνειδητά μπορεί να γίνει συστατικό στοιχείο της *mémoire involontaire*». ¹³ Με άλλα λόγια, το σύγχρονο υποκείμενο, του οποίου ο αντιληπτικός μηχανισμός βρίσκεται σε διαρκή αμυντική εγρήγορση για να αποκρούσει τον σοκαριστικό βομβαρδισμό ερεθισμάτων και τη σειριακή τυποποίηση των βιωμάτων του, δεν δύναται να αποθηκεύσει ένα ελάχιστο υπόστρωμα εμπειρίας που θα του χρησιμεύσει για να επανασυγκολλήσει τα θραυσμένα βιώματά του σε συνεκτική εμπειρία. Εδώ βρίσκεται η ουσία της έννοιας της καταστροφής της εμπειρίας στη νεωτερικότητα. Η καταστροφή αυτή, που δεν είναι απλά ψυχολογική αλλά βαθύτατα πολιτική, δεν αφήνει περιθώρια γλιαρής αντίδρασης σε έναν στοχαστή σαν τον Benjamin που οραματίζεται την επαναθεμελίωση των κοινωνικών αξιών *εντός της νεωτερικότητας*. Η στόχευση του Benjamin αφορούσε στη μεταρσίωση του υπόρρητου, εγγενούς πολιτικού και τεχνολογικού δυναμικού της νεωτερικότητας σε απτή κοινωνική πραγματικότητα με όρους πολιτικής και αισθητικής μεταστοιχείωσης, και όχι εξόδου από τη νεωτερική συνθήκη.

Ο Baudelaire χρησιμοποίησε την αισθητική αρχιτεκτονική της λυρικής ποίησης για να καταδείξει την αδυνατότητα μιας λυρικής στάσης ζωής μέσα στο μοντέρνο. Ο Benjamin, από τη μεριά του, αποδεχόμενος το δυσπρόστατο χαρακτήρα και το ανεκπλήρωτο δυναμικό της νεωτερικότητας στράφηκε στον αισθητικό και πολιτικό πυρήνα της: τον Proust, τον Baudelaire, τον Kafka, τον Marx, τον Blanqui, τις στοές του Παρισιού ως πεδίο εμπρορευματικής αλλά και ουτοπικής φαντασμαγορίας, τον Σουρεαλισμό ως χώρο ανάδειξης του ονείρου και του ασυνειδήτου σε δυνάμεις συντριπτικής μεταξίωσης, την αρχιτεκτονική του *Jugendstil*, του *Bauhaus* και της *Neue Sachlichkeit* ως πλαστικές –ενίοτε παραμορφωτικές– ενσαρκώσεις του συλλογικού ασυνειδήτου, ¹⁴ τα μέσα τεχνικής αναπαραγωγής και τη διάδοση τέχνης-βιομηχανίας (κινηματογράφος, ραδιόφωνο), την αναδυόμενη τεχνολογία με τις ουτοπικές και *αποκαλυπτικές* δυνατότητές της. Στράφηκε, επίσης, σε εμβληματικές αποκλίνουσες ή/και απόβλητες κοινωνικές υπάρξεις: την πόρνη, το ρακοςυλλέκτη, τον αστό περιπατητή [*flâneur*], τον εργάτη. Ο Benjamin δεν επέλεξε την οδό της απορριπτικής κριτικής της νεωτερικότητας, όπως έπραξαν οι Γερμανοί ακροδεξιόι ριζοσπάστες θεωρητικοί, ο Spengler, ο Heidegger και ο Schmitt στο όνομα της απολεσθείσας οργανικής κοινότητας [*Gemeinschaft*]. Γράφει, χαρακτηρι-

στικά, για τον Baudelaire στο Central Park: «Το σημάδι του ηρωισμού στον Baudelaire: να ζεις μέσα στην καρδιά της επίφασης [Schein/Semblance]. Με αυτό ταιριάζει και το γεγονός ότι ο Baudelaire δεν ήξερε τίποτε για τη νοσταλγία».¹⁵ Και στο Φάκελο J [Baudelaire] στο *Arcades Project*: «Η μοναδική σημασία του Baudelaire έγκειται στο ότι ήταν ο πρώτος που αμείλικτα αποδέχθηκε το μέτρο της αυτο-αποξένωσης του ανθρώπου, με τη διττή έννοια ότι αναγνώρισε τον άνθρωπο αυτό και τον θωράκισε ταυτόχρονα απέναντι στον πραγματοποιημένο κόσμο».¹⁶ Η «ηρωική μελαγχολία» του Baudelaire¹⁷ έχει να κάνει με την αναγνώριση της καταστροφής της εμπειρίας και την απόπειρα σύνθεσης ενός νέου βιωματικού ορίζοντα με τα εναπομείναντα βιωματικά και αισθητικά υλικά. Ο Rainer Nägele συνοψίζει την ασταθή διαλεκτική των δύο μορφών εμπειρίας στον Baudelaire ως εξής: «[Στην ποίηση του Baudelaire] η [οργανική εμπειρία] *Erfahrung* αποκαλύπτεται ως *Erlebnis*. Όμως, είναι η χειρονομία αυτής της αποκάλυψης της *Erlebnis* χωρίς το δα-νεικό περιβλήμα της *Erfahrung* που δίνει στην πρώτη το βάρος της δεύτερης».¹⁸

Το διακύβευμα, επομένως, για τον Benjamin, πάνω στη βάση της αποδοχής της κληρονομιάς του Baudelaire, αποκρυσταλλώθηκε στην ενδο-νεωτερική άρση του αμοιβαίου αποκλεισμού των δύο μορφών εμπειρίας, *Erlebnis* και *Erfahrung*, μέσω της δημιουργίας ενός νέου εμπειριακού και μνημονικού πολύπτυχου που θα εξασφάλιζε στο νεωτερικό υποκείμενο την ικανότητα για βίωση με όρους που θα απέφευγαν την επιστροφή σε προ-νεωτερικές μορφές κοινωνικής και αντιληπτικής οργάνωσης. Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσε κανείς να εκμεταλλευτεί σε κάποιο βαθμό το εγγενές βιωματικό, πολιτικό, αισθητικό και τεχνολογικό δυναμικό της νεωτερικότητας. Το αίτημα αφορά μια νέας μορφής εμπειρία που θα μετέτρεπε τα απομονωμένα *Chockerlebnisse* [τραυματικά σοκ στη βάση της ατομικής πρόσληψης της πραγματικότητας από το απομονωμένο υποκείμενο] σε *Chockerfahrungen* [συλλογική απορρόφηση και μετατροπή του *Chock* σε ανοικτό πεδίο κοινωνικής και πολιτικής ενέργειας στο κομβικό σημείο συνάντησης του ανθρώπινου με τον τεχνολογικό παράγοντα]. Το μνημονικό σύστοιχο της νέας αυτής μορφής εμπειρίας μορφοποιείται στον ύστερο Benjamin ως ηθική συλλογική μνήμη [*Eingedenken*], η οποία εμπειριέχει τις εγγενείς δυνατότητες της *mémoire involontaire* χωρίς, όμως, τον κοινωνικά απομονωτικό, ατομικιστικό, χαρακτήρα της. Η μνήμη αυτή προτάσσεται από τον Benjamin σε συνδυασμό με την πολιτική επιταγή της καθολικής καταστροφής των οικονομικών και κοινωνικών δομών άνισης κυριαρχίας ως συνέπεια μιας συμπαντικών διαστάσεων καταστροφής του ιστορικού συνεχούς. Η ολιστική αντίληψή του εμφορείται από τη μεσσιανική προσδοκία της αποκατάστασης των πάντων,¹⁹ της έλπιωτης θρηνούσας φύσης και του κατεσπαρμένου ανθρώπου.²⁰ Η προσδοκία αυτή αποτελεί συνεκτικό αχμό που συνδέει το ύστερο έργο του Benjamin με την πρότερη ενασχόλησή του με τον πρώιμο ριζοσπαστικό γερμανικό ρομαντισμό [*Frühromantik*] υπό το πρίσμα της ολιστικής θεώρησης της χρονικότητας.²¹

Η εικολογική [*speculative*], αλλά ταυτόχρονα ιστορικά προσανατολισμένη μνημονική εγγήγορη [*Eingedenken*], η οποία καλείται να επιτελέσει το έργο της ηθικής αφύπνισης και της ενσυναισθητικής ταύτισης με τους ξεγραμμένους της επίσημης ιστορίας, στοχεύει στην επαναδόμηση και *ολοκλήρωση* του παρελθόντος, στην εκπλήρωση των ανεκπλήρωτων συλλογικών επιθυμιών.²² Η μνήμη αυτή, εύθραυστη όσο και επιτακτική, προσιδιάζει στην *vie antérieure* και την *memoire du présent*, δύο θεμελιώδεις έννοιες της αισθητικής θεωρίας του Baudelaire. Πρόκειται, για την προώτερη βιωμένη ζωή που ανακαλείται όχι με όρους εμπειρικής ακρίβειας, αλλά σαν μια προσπάθεια ανάσχυσης, και αναμορφοποίησης, του συλλογικού και βιοματικού πλαισίου που περιέβαλλε το ενθυμούμενο βίωμα με τα αντιληπτικά εργαλεία του παρόντος. Προϋπόθεση και συνέπεια αυτής της ανάκλησης αποτελεί η διάρρηξη που επέρχεται στο ιστορικό-χρονικό συνεχές εν είδει μιας «*τεράστιας συμπίκνωσης*» του ιστορικού χρόνου μέσα στο παρόν.²³

Η μνήμη αυτή αντιστέκεται σε έναν απόλυτα διανοητικό καθορισμό διότι βρίσκεται στο σημείο τομής δύο θεμελιακών –εν μέρει εικολογικών– εννοιών στη σκέψη του Benjamin: τη *διαλεκτική εικόνα* και τη *διαλεκτική ενστάση*.²⁴ Οι έννοιες αυτές συναρθρώνουν τη μεθοδολογία της απολυτρωτικής συνάντησης με το ιστορικό γίνεσθαι με όρους όχι παρελθοντικής αναβίωσης αλλά ανεκπλήρωτου παρόντος. Η λυτρωτική συνάντηση με την ιστορία μπορεί, για τον Benjamin, να λάβει χώρα στο πολιτικό πεδίο της ολικής ανατροπής των κοινωνικών δεδομένων υπό την αιγίδα της μνήμης.

III. Η μνήμη ως πολιτική-ηθική επιταγή

*Σε σχέση με τη διαδικασία της mémoire involontaire: δεν είναι μόνον το ότι οι εικόνες της έρχονται απρόσκλητες, αλλά και το ότι πρόκειται για εικόνες που δεν είχαμε δει ποτέ πριν τις θυμηθούμε.*²⁵

Benjamin, “From a Small Talk on Proust, Held on My Fortieth Birthday”

Σύμφωνα με την εμπειριακή και μνημονική τοπολογία του Benjamin, η ατροφία της εμπειρίας οδηγεί αναπόφευκτα και στην ατροφία της μνήμης. Ο εκφυλισμός της οργανικής, ακέρατης εμπειρίας [*Erfahrung*] σε μεμονωμένο βίωμα [*Erlebnis*] οδηγεί σε ένα είδος πραγματοποιημένης, βιοματικά απισχνωμένης μνήμης [*Andenken/Souvenir*] που αποθησαυρίζει και σωρεύει ψήγματα εμπειρίας χωρίς συμπαγές βιοματικό υπόστρωμα. Τα ενθέτει, δε, σε ένα γραμμικό χρονικό συνεχές που μπορεί, φαινομενικά, να προσφέρει μια ψευδαίσθηση ταυτότητας και συνέχειας, αλλά στην ουσία καταλύει την ακεραιότητα των βιοματικών περιεχομένων. Έτσι συντελείται η καταφυγή του μοντέρνου υποκειμένου σε ένα μηχανισμό άμυνας απέναντι στα τραυματικά σοκ που προκαλούνται από την αδυναμία του να «απορροφήσει τα δεδομένα του κόσμου γύρω του μέσω της [οργανικής] εμπει-

ρίας».²⁶ Η αποφυγή του τραύματος, λοιπόν, οδηγεί σε ένα είδος *μνημονικής και εμπειριακής πραγματοποίησης*. Η μόνη μέθοδος ανάσχυσης ακέραιων βιωματικών περιεχομένων, που αποτέλεσε κοινό τόπο στη λογοτεχνία του μοντέρνου από τον Baudelaire έως τον Proust, είναι η απρόθετη μνήμη. Το πρόβλημα, ωστόσο, με αυτή τη μορφή μνήμης είναι ο τυχαίος, μη ελέγξιμος χαρακτήρας της. Οι δυνάμεις της δεν μπορούν εύκολα να χρησιμοποιηθούν για την υπόθεση της συλλογικής μνήμης που για τον Benjamin αποτελεί το μείζον διακύβευμα. Η κριτική που ασκεί ο Benjamin στον Proust είναι υπό αυτήν την έννοια αναπόφευκτη: «Η μνήμη είναι το προσωπικό [του] show»,²⁷ και συνεχίζει ιστορικοποιώντας τα αίτια αυτής της κατάστασης.²⁸ Η απρόθετη μνήμη, λοιπόν, αφορμάται από ένα είδος εμπειρίας που βρίσκεται σε διαρκή διακινδύνευση, που δεν μπορεί να παγιωθεί *ως τέτοια*. Ο απρόβλεπτος, απρόσμενος και φασματικός χαρακτήρας της δεν συνάδει με τις επιταγές της –συλλογικής– πολιτικής εγρήγορσης, και αποσταθεροποιεί εγγενώς τις ζητούμενες συλλογικά συμπαγείς διαστάσεις της μνήμης.²⁹ Ο Adorno γράφει στο *Minima Moralia* ότι «με τον ίδιο τρόπο που καμία προηγούμενη εμπειρία δεν είναι αληθινή αν δεν την απελευθερώσει η απρόθετη μνήμη από τη θανάσιμη ακινησία της απομονωμένης της ύπαρξης, αντίστοιχα καμία ανάμνηση δεν είναι εγγυημένη, αυθύπαρκτη, και αδιάφορη απέναντι στο μέλλον του ενθυμούμενου ανθρώπου. *Τίποτε παρελθοντικό δεν καθίσταται ασφαλές, μέσω της μετάφρασής του απλά σε άπεικασμα της φαντασίας, απέναντι στην κατάρα του εμπειρικού παρόντος*».³⁰ Ο Benjamin, ωστόσο, επιμένει στη συνύφανση εμπειρίας και μνήμης: «Ένα βιωμένο [erlebtes] συμβάν είναι πεπερασμένο. Το ενθυμούμενο [erinnertes] συμβάν είναι άπειρο, διότι αποτελεί το κλειδί για όλα όσα συνέβησαν πριν και μετά».³¹ Επιτονίζει, μάλιστα, την έννοια της *διαλεκτικής εικόνας* ως «απρόθετη μνήμη μιας λυτρωμένης ανθρωπότητας».³²

Στο σημείο αυτό τέμνεται ο προσδιορισμός της μνήμης με μια «αυθεντική σύλληψη του ιστορικού χρόνου που βασίζεται εξολοκλήρου στην εικόνα της λύτρωσης».³³ Η αντίληψη του Benjamin για τη μνήμη εδράζεται στην ύστατη εκπλήρωση του ουτοπικού δυναμικού που ενοικεί στον ιστορικό-κοσμικό χρόνο. Το δυναμικό αυτό δεν προσδιορίζεται στη βάση ενός γραμμικού και προοδευτικού συνεχούς, αλλά με όρους σπειροειδούς περιδίνησης γύρω από τους ανεκπλήρωτους συλλογικούς πόθους και το εγγενές πολιτικό δυναμικό σε συνθήκες συνεχούς καταστροφής. Αποτελεί ταυτόχρονα ψυχολογική και μεταφυσική κατηγορία.³⁴ Απαιτείται, στην ουσία, ένα είδος συλλογικής μνημονικής και ηθικής *ενσυναίσθησης* με τους προγραμμαμένους της επίσημης ιστορίας και της εντεταλμένης ιστοριογραφίας, και μια θεμελιακή διάρρηση του ιστορικού συνεχούς μέσω της δύναμης της μνήμης και της διαλεκτικής εικόνας. Η διάρρηση αυτή σηματοδοτεί, ουσιαστικά, τη λυτρωτική ανάσχυση/ανάκληση της βίαια απωθμένης συλλογικής ελπίδας, των ερειπίων (ανθρώπινων και υλικών) της ιστορίας και των θραυσμάτων της συλλογικής μνήμης υπό το φως ενός εξέχοντος διαλεκτικού άλματος που δεν θα άρει τις αντιθέ-

σεις και δεν θα καθάρει τις αντινομίες. Αντίθετα, παραμένοντας στην αρνητική πλευρά της διαλεκτικής, θα οδηγήσει στην *ολική αποκατάσταση* της –διάστικτης από τα τραύματα της βίαιης πραγματοποίησης– φύσης, ιδωμένης με όρους κοινωνικούς, πολιτικούς, φυσικο-υλικούς. Η μνημονική αυτή εγρήγορση μεταρσιώνει τις εκλάμπεις και τα σοκαριστικά *flash-back* της *mémoire involontaire* του Proust, τις *correspondances* του Baudelaire³⁵ και τις *βέβηλες εκλάμπεις*³⁶ του Σουρεαλισμού σε συλλογική δυναμική. Χωρίς να είναι απόλυτα συνειδητή ή καθορισμένη από την προθετικότητα του ιστορικού υποκειμένου, ενθυλακώνει μέσα της ένα στοιχείο πολιτικής και ηθικής στοχοθεσίας. Τα μνημονικά ίχνη που επιζητά ο Benjamin είναι διαλεκτικά φορτισμένα. Είναι ταυτόχρονα «απρόθετα όσο και *στρατηγικά*, ασυνείδητα όσο και χρονικά κωδικοποιημένα, και συνιστούν, εν ολίγοις, μία παράξενη αλλά μνημονικά ζωντανή ‘διαλεκτική της ευτυχίας’». ³⁷ Η ευθραυστότητα του προτάγματος αυτού οφείλεται στο ότι δεν αίρονται οι εγγενείς αμφισημίες σχετικά με το ρόλο της προθετικότητας του ιστορικού υποκειμένου και δεν οδηγείται σε λύση αυτό που εύστοχα ο Michael Jennings προσδιορίζει –σε σχέση με την έννοια της διαλεκτικής εικόνας– ως «ένταση ανάμεσα στην υποκειμενική ηθική παρόρμηση και την επιδίωξη της αλήθειας» [δηλ. την μη προθετική αντικειμενικότητα των διαλεκτικών εικόνων].³⁸ Το *κρύσταλλο του ολικού γεγονότος*³⁹ διαθλά πρισματικά τις ιστορικές και βιωματικές συνιστώσες του την εύθραυστη στιγμή της λυτρωτικής συνάντησης με την ιστορία υπό την αιγίδα της μνήμης. Η στιγμιαία αυτή συνάντηση δεν έχει διάρκεια, λαμβάνει χώρα ως *Augenblick/Blitzhaft*. Εκδραματίζει, στην ουσία, τη χαμένη συνάντηση ανάμεσα στην εμπειρία και το νόημα (της) που χαρακτηρίζει το μηχανισμό του τραύματος στη νεωτερικότητα. Η τραυματικά αποθνημένη εμπειρία οφείλει να ανακληθεί/ανασυσταθεί όχι σε συνθήκες ψυχαναγκαστικής επανάληψης, αλλά –αντιτείνει ο Benjamin– με όρους που δεν θα αποστραγγίσουν το επώδυνο μορφοποιούμενο περιεχόμενό της. Υπό μίαν έννοια, η *πράξη της ανάκλησης αυτή καθεαυτή συνιστά το περιεχόμενο της εμπειρίας*. Δεν πρόκειται απλά για εικόνες που έρχονται απρόσκλητες, αλλά *για εικόνες που δεν είχαμε δει ποτέ πριν τις θυμηθούμε*.

Η αλληλέγγυα, όσο και εύθραυστη, μνήμη [*Augenblick des Eingedenkens*]⁴⁰ μπορεί να πραγματωθεί στο συλλογικό επίπεδο μόνο από μια καθολικά λυτρωμένη ανθρωπότητα, όπως μελαγχολικά παραδέχεται ο ίδιος ο Benjamin στις *Θέσεις για τη Φιλοσοφία της Ιστορίας*.⁴¹ Στο προσωπικό επίπεδο εμφανίζεται με τη μορφή του ύστατου *montage* των μνημονικών εικόνων του ετοιμοθάνατου υποκειμένου που την κρίσιμη στιγμή [*Augenblick*] της απόλυτης διακινδύνευσης αναβιώνει, ανασύρει, ανακαλεί αυτό που εγγαράχθηκε μέσα του ως ανέκκλητη τραυματική ρωγμή.⁴² Σε συνθήκες μόνιμης καταστροφής, σε συνθήκες αέναης διάψευσης του ανεκπλήρωτου (της απολύτρωσης και της ευτυχίας) και μόνιμης επιβεβαίωσης του συντελεσμένου (του πόνου και της βίαιης εξαθλίωσης) η ακραία πολιτική και ηθική σύλληψη του Benjamin αρνείται να αποδεχτεί τον αμετάστρεπτο χαρακτήρα της ιστο-

ρίας, και την παγίωση της αδικίας και της βίας που αυτός συνεπάγεται. Ο Horkheimer, σε επιστολή του προς τον Benjamin το 1937 με την οποία προσπαθούσε να κατευνάσει το μεταφυσικό-ηθικό μένος του, έγραφε ότι «Η αδικία που συντελέστηκε στο παρελθόν είναι τετελεσμένη υπόθεση. Οι δολοφονημένοι δολοφονήθηκαν ... Αν κανείς πάρει εντελώς σοβαρά τη μη διάκλειση [της ιστορίας] θα πρέπει να πιστέψει στην Τελική Κρίση». Η απάντηση του Benjamin (που δεν στάλθηκε ποτέ στον Horkheimer) αλλά καταγράφηκε από τον ίδιο στο *Φάκελο N* του *Arcades Project* έχει ως εξής:

Η διόρθωση σε αυτό το είδος σκέψης [του Horkheimer] μπορεί να βρεθεί στη σκέψη ότι η ιστορία δεν είναι απλά μια επιστήμη αλλά επίσης, και κατά τρόπο όχι λιγότερο σημαντικό, ένα είδος μνήμης [Eingedenken]. Αυτό που η επιστήμη «παγίωσε», η μνήμη θα το αλλάξει. Αυτή η εγρήγορη μπορεί να μετατρέψει το μη συντελεσμένο (την ευτυχία) σε κάτι ολοκληρωμένο, και το συντελεσμένο (τον πόνο) σε κάτι που παραμένει ανολοκλήρωτο [...]⁴³

IV. Επίλογος

Η ζωή που δονείται [στο έργο τέχνης] θα πρέπει να φανεί απολιθωμένη και σαν αποσβολωμένη μέσα σε μια μόνο στιγμή. Αυτό που μέσα του εμπεριέχει την ύπαρξη είναι απλά και μόνο ομορφιά, αρμονία [...] Αυτό που ακινητοποιεί αυτή την [αισθητική] επίφαση, αναχαιτίζει την κίνηση, και διακόπτει την αρμονία είναι το μη εκφράσιμο [das Ausdrucklose] [...]. Το μη εκφράσιμο είναι η κριτική βία που αν και ανίκανη να διαχωρίσει την επίφαση [Schein] από την ουσία στην τέχνη, εμποδίζει την πρόσμιξή τους. Είναι κάτοχος αυτής της βίας ως ηθική επιταγή [...] Γιατί θρυμματίζει την ψευδή ολότητα – την απόλυτη ολότητα. Μόνο το μη εκφράσιμο ολοκληρώνει το έργο τέχνης, θρυμματίζοντάς το, μετατρέποντάς το σε θραύσμα του αληθινού κόσμου, σε κορμό ενός συμβόλου.

Benjamin, *Goethes Wahlverwandtschaften*⁴⁴

Η ανάσωση ενός ανείπωτου δυναμικού ελπίδας για απολύτρωση που ενυπάρχει στο παρελθόν ως ανοικτή ιστορία σε κατάσταση αέναης διακίβευσης αποτελεί την τελευταία πράξεολογική όσο και ηθική-πολιτική επιταγή του έργου του Benjamin. Με την απερίσταλτη εικονολογική και εγρήγορη μνήμη που προτάσσεται στις *Θέσεις για τη Φιλοσοφία της Ιστορίας* ως αντίβαρο στην ιδεολογία της προόδου ολοκληρώνεται η μεταστοιχείωση των *διαλεκτικών εικόνων* και της *διαλεκτικής εν στάσει* ενώ οδηγείται σε παροξυσμική κορύφωση το ηθικό-μεσσιανικό αίτημα για *ολική αποκατάσταση των πάντων*. Η σπασμωδική αυτή μνήμη, καταστροφική όσο και καθαριστική, συζευκτική όσο και διασταλτική, αποτελεί τον τελευταίο σταθμό σε μια απέλπιδα προσπάθεια *τερατώδους σύμπτυξης*⁴⁵ του ιστο-

ρικού και βιωματικού χρόνου και κρυστάλλωσης του χρονικού συνεχούς. Έτσι ολοκληρώνεται και η μετουσίωση της πρωθύστερης *ανέκφραστα* επιτελεσμένης ελπίδας στο σχετικά πρόωμο έργο του Benjamin⁴⁶ («Η ελπίδα μάς δίδεται μόνον στο όνομα των απελπισμένων»⁴⁷) σε μνημονική-ηθική προσαγή για αναθέρμανση της *ελπίδας στο παρελθόν* («Μόνον εκείνος ο ιστορικός θα έχει το χάρισμα να αναθερμάνει τη σπίθα της ελπίδας στο παρελθόν που θα είναι βαθιά πεπεισμένος ότι ούτε οι νεκροί δεν θα είναι ασφαλείς από τον εχθρό αν αυτός νικήσει. Και ο εχθρός αυτός δεν έχει πάψει να νικά»⁴⁸).

Στην πλέον κρίσιμη στιγμή υπαρκτικής διακινδύνευσης, η ακατέυναστη σύζευξη παρελθόντος-παρόντος μέσα στη *mémoire involontaire* και τη μνημονική διαλεκτική της *Eingedenken* αποκρυσταλλώνεται ως απαύγασμα της διανοητικής ακεραιότητας του φιλόσοφου Walter Benjamin. Με την πραγματικότητα γύρω του να έχει καταστεί πλέον αβίωτη, η ηθική και πολιτική του ακεραιότητα βρήκε την ύστατη *έκφρασή* της στην κατεξοχήν πράξη ελευθερίας και αυθυποστασίας του ανθρώπου ενώπιον συνθηκών αναίρεσης της ελευθερίας αυτής: την αυτοκτονία. Ο τρόπος που αυτή συντελέστηκε στην περίπτωση του επιβεβαιώνει αναδρομικά αυτό που ο ίδιος έγραψε στο δοκίμιό του για τον Goethe σε μια χρονική συγκυρία (1920/21) που φαινόταν να του δίνει κάποια ελπίδα για το μέλλον: «Η αγάπη από τη φύση της επιδιώκει τη συνέχισή της πιο σύντομα στο θάνατο από ότι στη ζωή».⁴⁹

Η τροπή που παίρνει η μνημονική προσαγή στον ύστερο Benjamin δείχνει την εγκατάλειψη του σωτηριολογικού στοιχείου που ενδημεί στη διαύγαση της αισθητικής διάστασης ως φορέα αλήθειας και σωτηρίας. Στη μεσσιανική διάσταση ενυπάρχει το στοιχείο της *αποκαλυπτικής καταστροφής* της ιστορίας που η αισθητική της μνήμης πασχίζει να αναδείξει *όσο και να κατευνάσει*. Ακόμη και μέσα στη διαλεκτική της μνήμης λανθάνει ένα είδος αισθητικής και μνημονικής επανακεραίωσης του βίου και της ιστορίας. Αλλά ο Benjamin επέλεξε τη δύσκολη αλήθεια της καταστροφής της αισθητικής επίφασης του κόσμου, τη *μη εκφράσιμη αλήθεια του θανάτου*.⁵⁰

Σημειώσεις

1. Walter Benjamin, [Konvolut N] στο *The Arcades Project* μετ. Howard Eiland και Kevin McLaughlin (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη και Λονδίνο: Harvard University Press, 1999), 461. Εφεξής οι αναφορές στο *Arcades Project* [*Passagen—Werk*] θα παραπέμπουν απευθείας στο συγκεκριμένο αριθμημένο απόσπασμα και τον Φάκελο – υποδοχέα [Konvolut] εντός αγκύλης. Έκδοση αναφοράς του έργου του Benjamin παραμένει, πάντοτε, η γερμανική *Gesammelte Schriften* I-VII, επιμ. Rolf Tiedemann και Herman Schweppenhäuser (Φρανκφούρτη: Suhrkamp, 1972-91). Για το παρόν άρθρο χρησιμοποιήθηκε, κατεξοχήν, η πλέον έγκριτη και σημαντική –εφόσον άλλαξε τα δεδομένα πρόσληψης στον μη γερμανόφωνο κόσμο– έκδοση των έργων του Benjamin στην αγγλική γλώσσα, αυτή των εκδόσεων Harvard/Belknap: *Selected Writings* 4 τόμοι, επιμ. Marcus Bullock, Michael W. Jennings, κ.ά., μετ. Rodney Livingstone κ.ά. (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη και Λονδίνο: Harvard University Press, 1996-2003). Εφεξής, τα παρατιθέμενα αποσπάσματα από την έκδοση αυτή θα

προσδιορίζονται ως SW, με αριθμό τόμου και σελίδα. Δεν μπορεί να υπερτονιστεί η συμβολή της έκδοσης αυτής στην ευρύτερη διάδοση, κατανόηση και περαιτέρω επεξεργασία του έργου του Benjamin, η οποία –έκδοση– ευτύχησε να συμπεριλάβει στις τάξεις της μια πλειάδα εξεχόντων συντελεστών (Michael Jennings, Stanley Corngold, Marcus Bullock, Gary Smith κ.ά.). Οι μεταφράσεις των παρατιθέμενων αποσπασμάτων είναι του γράφοντος.

2. Στη Γερμανία, όπως είναι φυσικό, η πρόσληψη του έργου ακολούθησε εντελώς διαφορετικούς ρυθμούς. Πρώτο σταθμό αποτέλεσε η έκδοση του δίτομου *Schriften* το 1955 σε επιμέλεια του Theodor Adorno. Ακολούθησε η οικειοποίηση του έργου από το γερμανικό φοιτητικό κίνημα τη δεκαετία του '60 με παράλληλη αμφισβήτηση της «κηδεμονίας» πάνω σε αυτό του Adorno σε συνδυασμό, μάλιστα, με την αυξανόμενη κριτική για την –υποτιθέμενη– πολιτική παραίτηση του τελευταίου. Τη δεκαετία του '70 εκδοτικό σημείο αναφοράς αποτέλεσε η έναρξη της ολοκληρωμένης έκδοσης *Gesammelte Schriften* σε επιμέλεια του –μαθητή του Adorno– Rolf Tiedemann, η οποία έθεσε τη βάση, σε συνδυασμό με την υποχώρηση των ριζοσπαστικών πολιτικών κινήματων της δεκαετίας του '60, για τον αυξανόμενο ακαδημαϊκό προσανατολισμό της πρόσληψης και επεξεργασίας του έργου. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '80 διαφαινόταν η σταδιακή αποπολιτικοποίηση των συνθηκών πρόσληψης του έργου υπό την έννοια της μερικής εγκατάλειψης της πολιτικής επικαιρότητάς του [Aktualität]. Εν μέρει, πρόκειται για κατανοητή συνέπεια της απαραίτητης φιλολογικής-κριτικής εμφάνισης στα έργα αυτά καθαυτά, η οποία προηγήθηκε στο γερμανικό χώρο. Σε κάποιο βαθμό, όμως, φαίνεται ότι η διευρυμένη διαθεσιμότητα του έργου και η εμφάνισή του σε αυτό λειτουργούν –τόσο στο γερμανικό όσο και στον αγγλοσαξονικό χώρο– αντιστρόφως ανάλογα σε σχέση με την ανάδειξη της πολιτικής επικαιρότητάς του.

3. Ιδιαίτερα σημαντικό παράδειγμα το κείμενο του Jacques Derrida, “Force of Law: on the Mystical Foundations of Authority” στο *Deconstruction and the Possibility of Justice*, επιμ. Drucilla Cornell και Michael Rosenfeld (Νέα Υόρκη: Routledge, 1992).

4. Βλ. για το θέμα, Bernd Witte, *Walter Benjamin: An Intellectual Biography*, μετ. James Rolleston (Detroit: Wayne State University Press, 1991), 83, και Momme Brodersen, *Walter Benjamin: A Biography* μετ. Malcolm Green και Ingrida Ligers (Λονδίνο: Verso, 1996), 134-5, 148-9. Η εν λόγω *Habilitationschrift* αποτέλεσε στη συνέχεια τη σημαντική μελέτη του Benjamin για το θρηνητικό δράμα του γερμανικού μπαρόκ [*Trauerspiel*] *Ursprung des Deutschen Trauerspiel* (αγγλική μετάφραση *The Origin of German Tragic Drama* μετ. John Osborne [Λονδίνο: Verso, 1998]).

5. Benjamin, [Konvolut N], 473.

6. Benjamin, SW 4, 252.

7. Χαρακτηριστική είναι η στάση ενός από τους πλέον ευδιάκριτους σχολιαστές του έργου του Benjamin και συν-επιμελητή της σειράς *Walter Benjamin Studies Series* (εκδόσεις Continuum, Λονδίνο και Νέα Υόρκη), του Andrew Benjamin. Παρατίθεται κάτωθι το μεγαλύτερο μέρος της προτελευταίας παραγράφου της Εισαγωγής του στο *Walter Benjamin and Art* (επιμ. Andrew Benjamin [Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Continuum, 2005, σελ. 2] διότι οι θέσεις του (Andrew) Benjamin απηχούν μια ολόκληρη στρατηγική πρόσληψης (η έμφαση είναι του γράφοντος):

Μολονότι το δοκίμιο του Benjamin *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit* [*The Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility*] έχει κανονιστικό χαρακτήρα με την έννοια ότι οριοθετεί τη συζήτηση στη βάση των περίπλοκων διασυνδέσεων μεταξύ τέχνης, φιλοσοφίας και πολιτικής, και μολονότι υπάρχουν αρχές, ίσως και συμμαχίες, που οραματίζεται το κείμενο αυτό, δεν υπάρχει καμία θεωρητική-ιδεολογική {disciplinary} θέση ή προσέγγιση που απαιτείται από αυτές τις αρχές ή συμμαχίες. Παρόλο που είναι αναγκαίο να γράψουμε ακολουθώντας το κείμενο του Benjamin –εξ ου και η παραχώρηση που κάνουμε όταν του προσοδίδουμε κανονιστικό χαρακτήρα– [sic!], είναι εξίσου αδύνατον να παραμείνουμε αυστηρά μεπενγιαμινικοί. Αυτό συμβαίνει ακριβώς επειδή το έργο του Benjamin, παρά το ότι εδραι-

ώνει κατευθύνσεις, αντιστέκεται σε οποιονδήποτε ξεκάθαρο καθορισμό του με σαφείς θεωρητικούς όρους.

Απάντηση σε τέτοιες στρατηγικές οικειοποίησης (που στην περίπτωση αυτή εμπεριέχουν και το στοιχείο της συγκατάβασης [!]) δίνουν εμβριθείς μελέτες όπως αυτή της Esther Leslie, *Walter Benjamin: Overpowering Conformism* (Λονδίνο: Pluto Pres, 2000). Βλ. ιδιαίτερα, “The Work of Art in the Age of Unbearable Capitulation”, 130-167. Ο αναγνώστης παραπέμπεται, επίσης, στο πιο πρόσφατο δοκίμιο της Leslie “Ruin and Rubble in the Arcades”, στο *Walter Benjamin and the Arcades Project* επιμ. Beatrice Hanssen (Λονδίνο: Continuum, 2006), 87-112.

8. Βλ. το δοκίμιο του Peter Fenves, “Is There an Answer to the Aestheticizing of the Political?” στο *Walter Benjamin and Art*, 60-72, και ιδιαίτερα 72, ως χαρακτηριστικό δείγμα απόπειρας αποπολιτικοποίησης ενός κατεξοχήν πολιτικού κειμένου, του *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit* [The Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility]. Στην –εντέλει– ρητορική ερώτηση του τίτλου, ο Fenves δίνει ευθύς εξαοχής αρνητική απάντηση. Το διαρκές υπονοούμενο είναι ότι δεν είναι δυνατή η *πολιτικοποίηση της αισθητικής*, την οποία προτάσσει ως μείζον ζητούμενο ο Benjamin.

9. “The Work of Art”, στο SW 4, 270.

10. Και φυσικά τον ογκώδη Φάκελο [Konvolut] J για τον Baudelaire στο *Passagen-Werk/Arcades Project*. Για τα δοκίμια πάνω στον Baudelaire, βλ. έκδοση Harvard, “On Some Motifs in Baudelaire”, στο SW 4, 313-355, και “Central Park”, 161-199.

11. Benjamin, “On Some Motifs in Baudelaire” στο *Charles Baudelaire: A Lyric Poet in the Age of High Capitalism* (Λονδίνο: Verso, 1973), 113. Έμφαση του γράφοντος. Οι επόμενες αναφορές στο συγκεκριμένο δοκίμιο προέρχονται από αυτή την έκδοση.

12. “On Some Motifs in Baudelaire”, 115.

13. “On Some Motifs in Baudelaire”, 114.

14. Η σχέση του Benjamin με τα παραπάνω κινήματα στις αρχιτεκτονικές, φωτογραφικές και λογοτεχνικές εκφάνσεις τους παρέμεινε εξαιρετικά περίπλοκη και αμιφίθυμη. Αναγνώριζε θετικές πτυχές τους στην επαναδιαμόρφωση των όρων βίωσης της πραγματικότητας του άστεως αλλά, ταυτόχρονα, έτιθετο κριτικά απέναντι στην από μέρους τους αναπαραγωγή των οικονομικών-πολιτικών συνθηκών άνισης κυριαρχίας. Βλ. χαρακτηριστικά την κριτική που ασκεί στις αρχές και τεχνικές φωτογράφισης στο πλαίσιο της *Neue Sachlichkeit*: «Κατάφερε [το φωτογραφικό λεύκωμα του Renger-Patzsch εν προκειμένω] να μετουσιώσει ακόμη και την πιο φρικτή φτώχεια –συλλαμβάνοντάς την με τον πλέον τέλει τρόπο σύμφωνα με τις επιταγές της μόδας– σε αντικείμενο απόλαυσης» (στο σημαίνον “The Author as Producer”, SW 2, 775). Βλ. επίσης, “Critique of New Objectivity”, στο SW 2, 417-8.

15. Benjamin, “Central Park”, στο SW 4, 175. Έμφαση του γράφοντος.

16. Benjamin, [Konvolut J (Baudelaire)], 322.

17. Βλ. Benjamin, “Central Park”, στο SW 4, 190.

18. Rainer Nägele, “Poetic Ground Laid Bare: Benjamin Reading Baudelaire”, στο *Walter Benjamin: Theoretical Questions*, επιμ. David Ferris (Στάνφορντ, Ca.: Stanford University Press, 1996), 138.

19. Για την έννοια της *αποκατάστασης* στο έργο του Benjamin, βλ. “Theological-Political Fragment” (1921;) (SW 3, 305-6), “The Storyteller” (1936) (SW 3, 158), και *The Arcades Project* [N1a, 3] και [a1, 1]. Είναι ενδιαφέρον το ότι στο “The Storyteller” συνδέεται η έννοια αυτή με τη δογματική της ελληνορθόδοξης εκκλησίας (σελ. 158). Η *αποκατάσταση ως “restitutio in integrum”* απαντάται και στο έργο της γερμανικής γραμματολογίας του μεσοπολέμου που κατεξοχήν πραγματεύεται το θέμα της ουτοπίας υπό το πρίσμα της μεταφυσικής-υπερβατικής όσο και της ιστορικής-υλιστικής διάστασής της, το *Geist der Utopie* του Ernst Bloch (1918/1924) (αγγλόφωνη έκ-

δοση ως *The Spirit of Utopia* μετ. Anthony A. Nassar [Στάνφορντ: Stanford University Press, 2000], 26). Ταυτόχρονα, ως πηγή της έννοιας αυτής στον Benjamin προσδιορίζεται και η εβραϊκή-καθολιστική έννοια της *Tikkun*, δηλ. της τελικής αποκατάστασης της θρυμματισμένης αρχικής ενότητας της ύπαρξης (βλ. Gershom Scholem, *Walter Benjamin und Sein Angel, Vierzen Aufsätze und Kleine Beiträge* [Φρανκφούρτη: Suhrkamp, 1983], 66).

20. Βλ. Beatrice Hanssen, *Walter Benjamin's Other History: Of Stones, Animals, Human Beings, and Angels* (Μπέρκλεϋ: University of California Press, 2000).

21. Κοινός τόπος της προσήλωσης του Benjamin στον πρώιμο γερμανικό ρομαντισμό ήταν η ολιστική έννοια της άπειρης εμμενούς διασυνδεσιμότητας των στοιχείων που συνθέτουν την πραγματικότητα [*Zusammenhang*]. Βλ. για το θέμα Anthony Phelan, “*Fortgang and Zusammenhang*”, στο Beatrice Hanssen and Andrew Benjamin (επιμ.), *Walter Benjamin and Romanticism* (Λονδίνο: Continuum, 2002, 71). Το ολιστικό αυτό πρίσμα θεώρησης των πραγμάτων στόχευε, καταρχήν, σε μια νέα αντίληψη χρονικότητας και στοχασμού [*Reflexion*] που θα αντιπαρετίθετο στην καντιανή *κενή απειρότητα* και τον γραμμικό ομογενοποιημένο χρόνο. Η μεσσιανική φιλοσοφία της ιστορίας που ενδημούσε στην έννοια της κριτικής στον πρώιμο ρομαντισμό της Ιένης, η διάλυση των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα σε υποκείμενο και αντικείμενο ιδωμένων ως απόλυτων μεταφυσικών οντοτήτων, και η εννοιοδότηση της κριτικής γνώσης ως διαδικασίας ενεργοποίησης της *αυτογνωσίας* του –καλλιτεχνικού και κατ’ επέκταση φυσικού– αντικειμένου, προσήλκυσαν τον Benjamin, ο οποίος γράφει στη διδακτορική διατριβή του ότι η αυθεντική ουσία της *Frühromantik* «πρέπει να αναζητηθεί στο μεσσιανικό ρομαντισμό» (*Der Begriff der Kunstkritik in der deutschen Romantik* (1919) [“The Concept of Criticism in German Romanticism”, SW τομ. 1, 116-200]. Στη διατριβή αυτή απαντάται η έννοια της *ποιοτικής σύλληψης του χρόνου* [*qualitative zeitliche Unendlichkeit*] η οποία αντιπαρετίθεται στην ποσοτική-γραμμική και άπειρη χρονικότητα που συνάδει με την ιδεολογία της προόδου [*Ideologie des Fortschritts*] [“The Concept of Criticism in German Romanticism”].” Βλ. John McCole, *Walter Benjamin and the Antinomies of Tradition* (Ιθάκα και Λονδίνο: Cornell University Press), 93-4. Επίσης, Michael Löwy, *Rédemption et Utopie* (Παρίσι: Presses Universitaires de France, 1988, 155). Το εν λόγω έργο του Löwy αποτελεί ιδιαίτερη συνεισφορά στη διερεύνηση της σχέσης του ρομαντισμού με το μεσσιανισμό, πολιτικό και μεταφυσικό, και ειδικότερα σε σχέση με τον Benjamin αναδεικνύει τη συνύφανση –και αδιάλειπτη συνέχεια– των μεσσιανικών, ρομαντικών και πολιτικών συνιστωσών της σκέψης του.

22. Βλ. Irving Wohlfarth, “On the Messianic Structure of Walter Benjamin’s Last Reflections” *Glyph* 3 (1978), 185.

23. Benjamin, “On the Concept of History” στο SW 4, 396.

24. Βλ. Benjamin, [Konvolut N], 462. Επίσης, βλ. Michael Jennings, *Dialectical Images: Walter Benjamin’s Theory of Literary Criticism* (Ιθάκα και Λονδίνο: Cornell University Press, 1987).

25. Benjamin, “From a Small Talk on Proust, Held on My Fortieth Birthday”, στο *Gesammelte Schriften* 2: 1064.

26. Benjamin, “On Some Motifs in Baudelaire”, 117. Για την έννοια της συλλογικής μνήμης, βλ. το εξαιρετικά σημαντικό έργο του Maurice Halbwachs, *On Collective Memory* (Σικάγο: University of Chicago Press, 1992).

27. Benjamin, “On Some Motifs in Baudelaire”, 145, νποσ. 80.

28. “On Some Motifs in Baudelaire”, 112. Ως αίτιο δίδεται, καταρχήν, η έκπτωση της εμπειριακής δυνατότητας που συνεπάγεται η βίωση της πραγματικότητας στην –επιθετική– νεωτερικότητα.

29. Γράφει χαρακτηριστικά ο Peter Osborne: «Απορία: οι καθιερωμένες μορφές μνημονικής επικοινωνίας είναι παρωχημένες, αλλά οι νέες μορφές επικοινωνίας δεν έχουν καθόλου μνημονικό περιεχόμενο» (στο *The Politics of Time: Modernity and Avant-Garde* [Λονδίνο: Verso, 1995], 137).

30. Theodor Adorno, *Minima Moralia: Reflections from Damaged Life*, μετ. E. F. N. Jephcott (Λονδίνο: Verso, 1974), 166. Έμφαση του γράφοντος.
31. Benjamin, “On the Image of Proust”, SW 2, 238.
32. Benjamin, “Paralipomena to ‘On the Concept of History,’” SW 4, 403.
33. Benjamin, “Konvolut N”, 479. Παρ. στο Susan Buck-Morss, *The Dialectics of Seeing: Walter Benjamin and the Arcades Project* (Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη και Λονδίνο: MIT Press, 1990), 243.
34. Βλ. Buck-Morss, *The Dialectics of Seeing*, 243.
35. Βλ. Benjamin, “On Some Motifs in Baudelaire”, 141: «Οι *correspondances* είναι τα δεδομένα της μνήμης – όχι ιστορικά δεδομένα αλλά δεδομένα προϊστορίας».
36. Walter Benjamin, “Surrealism: The Last Snapshot of European Intelligentsia”, στο SW 2, 209.
37. Gerhard Richter, *Walter Benjamin and the Corpus of Autobiography* (Ντιτρόιτ: Wayne University Press, 2000), 190.
38. Jennings, *Dialectical Images: Walter Benjamin’s Theory of Literary Criticism*, 51.
39. Benjamin, [Konvolut N], 461.
40. Βλ. Benjamin, *A Berlin Chronicle*, 316: «Γιατί, ακόμη και αν εμφανίζονται εδώ μήνες και χρόνια ολόκληρα, φέρουν τη μορφή που έχουν τη στιγμή της ανάμνησης [*Augenblick des Eingedenkens*]».
41. Benjamin, “On the Concept of History”, SW 4, 390.
42. Benjamin, “Lecture on Proust, Delivered on my Fortieth Birthday”, στο *Gesammelte Schriften* II, 1064. Παρ. στο Witte, *Walter Benjamin: An Intellectual Biography*, 135.
43. Benjamin, [Konvolut N], 471. Έμφαση του γράφοντος.
44. Walter Benjamin, “Goethe’s *Elective Affinities*”, μετ. Stanley Corngold, στο SW 1, 340.
45. Βλ. “On the Concept of History”, SW 4, 39. Βλ. επίσης τη μεταφορική αναφορά στο «άλμα της τίγρεως στο παρελθόν» (σελ. 395) σε σχέση με τη ρήξη του ιστορικού συνεχούς που, στο συγκεκριμένο σημείο του χειμένου, απαντάται σε φαινόμενα ευρισκόμενα σε κατάσταση παράδοξης συσχέτισης: τη μόδα και την επανάσταση.
46. Βλ. την ερμηνευτικά δύσκαμπτη έννοια του *ανέκφραστου* [*das Ausdruckslose*] στο δοκίμιο του “Goethe’s *Elective Affinities*”, 340.
47. Benjamin, “Goethe’s *Elective Affinities*”, 356.
48. Benjamin, “On the Concept of History”, 391.
49. Benjamin, “Goethe’s *Elective Affinities*”, 301.
50. «Ο θάνατος έχει τη δύναμη να απογυμνώνει [να αποκαλύπτει αυτό που είναι θνητό], όπως η αγάπη» (Benjamin, “Goethe’s *Elective Affinities*”, 301). Παρ. στο άρθρο του Stanley Corngold, “Genuine Obscurity Shadows the Semblance Whose Obliteration Promises Redemption – Reflections on Benjamin’s ‘Goethe’s Elective Affinities,’” στο Gerhard Richter (επιμ.), *Benjamin’s Ghosts: Interventions in Contemporary Literary and Cultural Theory* (Στάνφορντ: Stanford University Press, 2002), 159. Η παρένθετη φράση είναι του Corngold.